

Maar deze diensten hebben uiteindelijk de functie om evangelikale gemeenteleden een gedoogzone te bieden om hen zo binnenboord te houden. En vooral: de bijdrage aan gemeenschapsvorming is betrekkelijk. Die bijdrage ligt grotendeels in de termen van het genoemde *bonding*: versterking van de eigen gemeenschap. Die gemeenschap wordt zeker ervaren en wel zo dat de kerk een regio-functie begint te krijgen: confessionele protestanten vanuit de wijde omgeving gaan in de onderzoeksgemeente ter kerke. Maar de bijdrage aan *bridging*, bruggen slaan naar andere groepen en andere religies in de wijk, of actieve bijdrage aan de opbouw van de wijk, is zeer betrekkelijk.

De kracht van deze studie is dat ze de gevraagde nuance over de bijdrage van de kerk aan de samenleving aanbrengt. Die bijdrage is er wel, maar tegelijk blijkt dat de gemeente die zelf vaak grootser voorstelt dan zij in de analyse blijkt te zijn. Brouwers boek helpt dus bij eerlijke beschouwingen over dit onderwerp.

Enkele kritische kanttekeningen wil ik ook maken. Voor zover ik zie levert Brouwer veel informatie, maar zijn de conclusies summier. En voor zover hij ze trekt, lijkt hij dan toch weer terminologie van Putman te gebruiken, terwijl hij toch eerder had gezegd vooral op Coleman te steunen als het om sociaal kapitaal gaat.

Daarnaast, hoewel Brouwer regelmatig een pas op de plaats maakt om de verzamelde gegevens uit literatuurstudie en empirisch onderzoek te beschouwen, mis ik toch een hoofdstuk conclusie, waarin hij het geheel nog eens kritisch evalueert.

Wellicht volgt zoiets nog, want met zijn studie heeft Brouwer een schat aan informatie op tafel gelegd die nog veel nadere reflectie en discussie verdient.

Gert de Jong
(Kaski)

Beunder, Pieter, Willem Lock, Robert van Putten & Gert Weerheim (red.) (2009), *Postmodern gereformeerd. Naar een visie op christen-zijn in de hedendaagse belevingscultuur*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, pp. 192, ISBN 9789058144432, € 18,50.

Een artikelenbundel is een lastige publicatievorm. Althans, voor de samenstellers van de bundel. De bedoeling is natuurlijk dat verschillende auteurs hun licht laten schijnen op een onderwerp en dat zo een verzameling invalshoeken wordt gepresenteerd. Na het lezen van de bundel moeten de lezers dan het idee hebben goed geïnformeerd te zijn over het betreffende onderwerp.

De bundel *Postmodern Gereformeerd* slaagt daar niet in. Er staat weliswaar een aantal lezenswaardige artikelen in, maar de bundel wordt te weinig een geheel. Dat zal voor een deel met het onderwerp te maken hebben, want wat is postmodern en wat is gereformeerd? Maar fundamenteeler is wellicht dat het doel van de bundel niet duidelijk is. In

de inleiding formuleert de redactie als centrale vraag hoe de wereld van de postmoderne belevingscultuur zich verhoudt tot de gereformeerde wereld: “Sluit het elkaar uit of is het een actualisering van de gereformeerde traditie? De doelstelling van de bundel is om te onderzoeken *of en hoe* postmodern gereformeerd mogelijk is?” (p. 13). Op zich een interessante vraag omdat de gereformeerde traditie, zeker de bevindelijke tak, een sterke nadruk op de beleving legt. Alleen staan gereformeerden nu niet bepaald bekend als mensen die de eigen waarheid graag mogen relativeren; en dat kenmerkt nu net het postmoderne denken. Het kan dus aardig en zinvol zijn de verhouding tussen postmodern en gereformeerd te verkennen aan de hand van de genoemde vraagstelling. Maar een paar bladzijden verder lijken de redacteurs een deel van de vraag zelf al beantwoord te hebben: “Het is immers niet zinvol om te blijven hangen in verkenningen van het postmodernisme, de belevingscultuur en de toestand van het (gereformeerde) protestantisme (...) het onderzoek zetten we graag voort door de aandacht te vestigen op de vraag naar de mogelijke synthese tussen postmodern en gereformeerd” (p. 16). Dus waar is het de samenstellers van de bundel nu werkelijk om begonnen?

Dat neemt niet weg dat de bundel een aantal interessante bijdragen heeft. De opbouw van de bundel is dat allereerst analyses worden gegeven. D. Houtman (socioloog) en G. Groot (filosoof) schrijven die. Dan volgen reflecties van H.M. Vroom (godsdienstfilosoof), D. Hak (godsdienstsocioloog en redacteur van *R&S*) en C.S.L. Janse (socioloog en deskundige op het gebied van bevindelijk gereformeerden). Bij de volgende delen over spanningsvelden, resp. uitdagingen komen (vrijwel) uitsluitend theologen aan het woord, van wie de meesten uit de gereformeerde traditie. Voor bespreking in dit blad is vooral een aantal van de eerste bijdragen interessant.

Houtman beschrijft de huidige cultuur en de ontwikkelingen daarbinnen aan de hand van Webers opvatting over onttovering en toenemende rationalisering. Tegelijk moet worden geconstateerd dat wetenschap en rationaliteit de vroegere rol van religie niet over hebben kunnen nemen. In een mooie schets in grote lijnen weet Houtman de ontwikkelingen te duiden en concludeert hij tot slot dat de postmoderne cultuur een emotiecultuur is, waarin veel waarde wordt gehecht aan echtheid en authenticiteit. Overigens heeft Houtman dit verhaal ook op andere plaatsen al gehouden; sommige delen van het artikel staan letterlijk in een van de jongste nummers van *Sociologie*.

Vroom beschrijft de cultuur aan de hand van het voorvoegsel ‘post-’. Onze cultuur is niet alleen als postmodern te karakteriseren, maar ook als post-Wereldoorlog II, post-Holocaust, post-maakbaarheid, post-koloniaal, post-relativisme. Er hebben zich culturele aardverschuivingen voorgedaan, de vanzelfsprekende kaders zijn ons ontvallen. Ook Vroom constateert het ‘tekort’ van het rationalisme en ziet drie elementen die van belang zijn voor verstaan van de huidige vormen van religie: individualisering, behoefte aan gevoelsmatige beleving van het geloof en het gevoel voor mysterie. Van daaruit stelt hij: “Mensen hebben niet maar andere ‘vragen’ – dat is veel te intellectualistisch uitgedrukt

– en ook niet ‘behoefden’ – dat klinkt te veel naar klanten die bediend willen worden – maar een ander pakket opgaven in het leven en een ruimer ‘aanbod’ van ‘adviseurs’ en bewegingen die hen op weg helpen” (p. 69): een mooie constatering! Bij dat pakket aan opgaven lijkt het niet meer primair te gaan om de rechtvaardigingsvraag met de nadruk op schuld, verlossing en vergeving, maar om de zinvraag: hoe sta ik in het leven?

Die constatering is ook de inzet van de bijdrage van Hak. Hij opent met een schets van pinkstervoorganger Todd Bentley die veel belangstelling wist los te maken met zijn genezingsdiensten. Blijkbaar is genezing van ‘aardse kwalen’ van groter belang dan de vraag naar verlossing. De opvatting over wat heil is, lijkt verschoven, constateert Hak. Hij onderzoekt vervolgens hoe in de geschiedenis van het christendom die heilsvraag is beantwoord en constateert dat de christenen die het heil maatschappelijk vertaalden, de kerk hebben verlaten. De achterblijvers hebben hun verlossingsleer inmiddels postmodern bijgesteld: ze kunnen zelf het heil bewerkstelligen door hun persoonlijke keuze voor Jezus als verlosser. Daarbij zegt hij dat de gereformeerden maatschappelijk wel gemoderiseerd zijn, maar godsdienstig niet. Concludeert hij hiermee ook dat Bentley, die hij aan het begin van zijn artikel opvoert, eigenlijk een vreemde eend in de bijt is van evangelikalen en pinkstergelovigen?

Janse schetst de postmoderne invloeden op de gereformeerde gezindte. Zijn bijdrage is, denk ik, het dichtst bij de aanvankelijk geformuleerde onderzoeksvraag gebleven en geeft een mooie schets van de gereformeerden. Hij ziet de invloed van het postmodernisme vooral bij de orthodox-gereformeerden en in geringe mate bij de bevindelijk gereformeerden.

Op de voorkant van de bundel staat een tekening die geïnspireerd is op die bekende schets ‘Relativiteit’ van Esscher met mensen op trappen. Alles lijkt te kloppen op de afzonderlijke trappen, maar als je het geheel ziet, lopen sommigen naar boven en anderen ‘overdwars’: om die goed te zien lopen moet je de tekening een slag omdraaien. Een mooi beeld voor een bundel die veel afzonderlijke mooie bijdragen bevat, maar waar je niet zomaar een geheel in kunt zien.

Gert de Jong
(Kaski)